

LITERATURA:

1. Bartmiński J. *Dom i świat – opozycja czy współdziałanie* // *Dom w języku i kulturze* / Red. Grażyna Sawicka.- Szczecin, 1997. – S. 11-22; Isto Bartmiński, Jerzy: *Dom i świat – opozycja i komplementarność* // *Językowe podstawy obrazu świata*.- Lublin, 2009.- 3 ed. – S. 167-177;
2. Bartmiński J. O pojęciu językowego obrazu świata // *Językowe podstawy obrazu świata*.- Lublin, 2009.- 3 ed. – S. 11-21;
3. Czapka E. *Stereotyp ushodźcy*.- Olsztyn, 2006. – 183 s.;
4. Sawicka G. Kształtowanie się stereotypu domu w polszczyźnie // *Dom w języku i kulturze* / Red. Grażyna Sawicka.- Szczecin, 1997. – S. 11-22;
5. Wysoczański W. Siatka pojęciowa migracji w ujęciu językowym // *Migracje : dzieje, typologia, definicje* / pod red. Antoniego Furdala i Włodzimierza Wysoczańskiego.- Wrocław, 2006. – S. 124-147;
6. Zamojski J. E. Semantyka migratologiczna, czyli nieco refleksji nad terminami i pojęciami // *Migracje. Historia – kultura. Migracje i społeczeństwo* / pod red. J. E. Zamojskiego.- Warszawa, 2002, t. 7. –S. 274-284.

Антонова О.К. (Київ, Україна)

Семантика слова душа й її роль у процесі фразеологізації

У статті порушено питання побудови лінгвістикою – цілісного мовного образу світу – мовної картини світу. У цьому контексті розглядається питання семантичної фразеологізації і структури значення слова душа, яке виступає одним із ключових понять для слов'янських культур.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, концепт, слов'янські мови, семантизація.

В данной статье затронут вопрос построения лингвистикой – цельного языкового образа мира – языковой картины мира. В этом контексте рассматривается вопрос семантической фразеологизации и структуры значения слова душа, которое является одним из ключевых понятий для славянских культур.

Ключевые слова: фразеологическая единица, концепт, славянские языки, семантизація.

The article raised the question of constructing linguistics - whole language image of the world - language picture of the world. In this context, the issue of semantic process of phrase transformation and structure of the word soul, which is one of the key concepts for Slavic cultures.

Key words: phraseological unit, concept, Slavic languages, semanticized.

Одним із напрямків сучасної лінгвістики є побудова цілісного мовного образу світу й з'ясування його відповідності реальному буттю, так звана “картина світу” має бути узагальненням основного досвіду організації про світ у вигляді існуючих ідеографічних списків”. Загальному опису об'єктів фразеологічної номінації в слов'янських мовах присвячені наукові розвідки О. Аксамитова, Є. Ножина, О. Федорова, А. Емірової, Д. Арсентьєва, Н. Смолякової, О. Баранова, Д. Добровольського, Т. Нікітіної та інших. Питань ідеографії торкалися у своїх роботах В. Калашник, Л. Пелепейченко, А. Смерчко та ін. Практичним втіленням ідеографічних класифікацій є спроби укладання фразеологічних словників ідеографічного типу Р. Яранцевим, Ж. Соколовською, Ю. Прадідом. Матеріали до ідеографічного словника ФО зі значенням психічного стану людини подані Е. Покровською.

Ідеографічна вибірковість фразеологічної номінації зумовлена

перевагою характеризуючих сем над ідентифікуючими в семантиці ФО. У літературі червоною ниткою проходить думка про те, що сферою номінації стійких надслівних утворень є площина емоційно-експресивних взаємовпливів: "...специфіка ідіом виявляється в їх ідеографічній класифікації: ідіоми не описують світ, а класифікують ті або інші ознаки позначуваного" [6, 175]. Елементи позамовної сфери за своєю природою поділяються на нетворимий матеріальний світ, творимий матеріальний світ і нематеріальний духовний світ (М. Бородіна, В. Гак). Оскільки нематеріальний духовний світ є нескалярним об'єктом, це семантичне поле має найменш чіткі межі, тому постає питання про обрання методу його онтологізації – від поняття до слова, чи від слова до поняття, згори-вниз, чи знизу-вгору, методом дедукції, чи індукції, аналізу, чи синтезу.

Фразеологія, на думку Т. Нікітіної, віддзеркалює не об'єктивний образ світу, а його суб'єктивно значущі фрагменти, тому ідеографічна схема фразеологічних лакун відрізняється від лексичної: для лексики "згори – вниз", для фразеології "знизу – вгору"; тому завданням ідеографії є "...представити фразеологічну картину світу шляхом накладання фразеології на найбільш досконалі класифікаційні схеми, розроблені для лексичної системи" [5, 72]. На подібність і відмінність лексичного й фразеологічного "членування світу" вказують, В.Жуков [2, 187], В.Мокієнко [4, 15], які теж схиляються до думки, що фразеологія – комплементарне покриття лексичної системи, зокрема її конотативно забарвленої частини.

Для розуміння семантики й мотивації фразеологічних одиниць з компонентом *душа* насамперед потрібно проаналізувати смислову структуру опорного слова. Виявлення всіх значень слова *душа* за найбільш авторитетними словниками як на синхронічному, так і діяхронічному зрізі дозволить простежити мотивацію стійких сполук певним значенням цього слова, встановити кореляцію між ним і фразеосемантичною групою, виявити дифузні семантичні процеси між складовими фразеологізму.

У роботах останніх років смислова структура слова розглядається як семантично цілісна мікросистема, що розвивається за законами семантичної системи мови в цілому й є сукупністю значень слова, що перебувають між собою у відношеннях семантичної похідності й, внаслідок різнотипних асоціативних зв'язків, наповнюють одну звукову форму.

Лексикологи відзначають складність семантичного аналізу абстрактних лексем, до яких належить і лексема *душа*, що, насамперед характеризується відсутністю матеріальних факторів [1, 223]. Особливостями структури їх значення вважається:

- 1) ідеальна природа денотата (якщо його наявність визнається);
- 2) здатність не втрачати зв'язок із дійсністю, навіть позначаючи фантастичні уявлення [3, 16].

Дефініцію слова *душа* подаємо за джерелом: Речник српскохрватског језика, књига прва, Нови Сад-Загреб, 1967:

1. свідомість і можливість людини мислити і відчувати;
2. а) сукупність вроджених характеристик людини, темперамент, здібності; б) добра, чутлива людина;

3. теол. Безсмертний, нематеріальний принцип життя людини, що пов'язує його з богом;
4. персона, людина (коли мова йде про велику кількість);
5. фігур. Людина, що зазвичай виступає організатором, рушійною силою чогось;
6. фам. Особливо дорога людина;
7. рушійна сила предмету.

Душа – релігійно-міфологічне уявлення, що виникло на базі уособлення процесів життєдіяльності людського організму. Поняття душі, як безсмертної, нематеріальної частини людської істоти, що склалося у європейських народів під впливом християнського віровчення є ні чим іншим, як плодом довготривалої і складної дистиляції елементарних міфологічних уявлень.

Згідно з Е. Тейлором, етнографом, що одним з перших досліджував ідею душі у первісній культурі, а також висунув анімістичну (з *ital.* *anima* *душа*) теорію походження і розвитку релігії у древньому суспільстві за спостереженнями хвороби, втрати свідомості, смерті і т.д., з'являлись уявлення про двійника, що сидить у тілі людини. Але цей двійник може залишати тіло тимчасово чи назавжди. У пізніших віруваннях душу почали ототожнювати з тваринами, рослинами, предметами. Російський етнограф Л. Штенберг вважав, що ідея душі людини порівняно пізня і їй передувала віра у загальну одушевленість природи і природних духів [МНМ, том 1, 5,].

Елементарні уявлення про душу – ототожнення її з диханням, зупинка дихання призводить до смерті. Не менш архаїчним є уявлення про тотожність душі і крові людини чи тварини, цим пояснюється заборона вживання м'яса з кров'ю в їжу. Вмістилищем душі у багатьох народів є тінь, що її відкидає людське тіло, відображення у дзеркалі, у воді чи портретне зображення. Також, стійким є уявлення про те, що різноманітні шаманські дії з душею викликають хворобу.

Широко поширеним є уявлення про те, що душа може полишати тіло уві сні, і самостійно подорожувати, приймаючи, при цьому, вигляд птаха, комахи і т.п. це вірування сягає своїм корінням інше – про віщі сні та їх тлумачення, про заборону різко будити сплячого, оскільки душа не встигне повернутись у тіло. У подібних віруваннях, душа є доволі матеріальною, не протистоїть тілу і уособлює певні його функції.

Уявлення, що стосуються долі душі померлого доволі різноманітні і пов'язані з ідеєю загробного світу. Поширеною є ідея божественного воздаяння: душі добрих і праведних людей обов'язково потраплять до раю, а злих „грішників” – до пекла. Ця ідея, втіхи страждаючого людства надією на щасливе існування у загробному житті і залякування „грішників” адськими стражданнями, призвела, зокрема у християнстві, до різкого протиставлення душі тілу, і перетворення ідеї душі у центральне поняття всього віровчення до догмату про гріховність тіла і всього тілесного і переносу головної цілі екзистенції людини – спасіння душі. У християнстві саме уявлення душі сягнуло найвищого ступеня дематеріалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бородина М.А., Гак В.Г. К типологии и методике историко-семантических исследований. – Л., 1979; 2. Жуков В.П. Семантика фразеологических оборотов. – М., 1978; 3. Левіцький В.В. Сучасне розуміння структури лексичного значення // Мовознавство. – 1982. - № 2; 4. Мокиєнко В.М. Славянская фразеология. – М., 1989; 5. Никитина С.Е. Человек: тело, душа, речь // Устная народная культура и языковое сознание. – М., 1993; 6. Телия В.Н. Что такое фразеология. – М., 1966.

Безпаленко А. М. (Київ, Україна)

Принцип суміжності і зміни в слов'янському та індоєвропейському вокалізмі

У статті пропонуються формула й правила, котрі пояснюють закономірності й природу вокалічних змін, а також наводиться великий масив доказового матеріалу зі слов'янських та індоєвропейських мов. Постулюється принцип суміжності, який покладено в основу мовних змін.

Ключові слова: трикутник Хелвага, принцип суміжності, вокалізм, альтернації, етимологія.

В статтє предлагаються формула и правила, объясняющие закономерности и природу вокалических изменений, а также приводится большой массив доказательного материала из славянских и индоевропейских языков. Постулируется принцип смежности, который лежит в основе языковых изменений.

Ключевые слова: треугольник Хелвага, принцип смежности, вокализм, альтернации, этимология.

The formula and rules which explain law-governed nature of vocalic changes and enormous proving material from Slavonic and Indo-European languages is proposed in the article. The contiguity principle as the basic one for language changes is postulated.

Key words: The Gelvag triangle, contiguity principle, vocalism, alternations, etymology.

Свого часу нами було запропоновано формулу щодо відносної соціостатистичної хронології переходів голосних у трикутнику Хелвага [9, 198] (у транслітерації К.М.Тищенко – Гелвага [13, 167]): $ti \rightarrow a = ti \rightarrow e + te \rightarrow a$ або $ta \rightarrow u = ta \rightarrow o + to \rightarrow u$, де t – час формування чергування.

Формулу слід читати так: установлення чергування I/A соціостатистично та геоісторично обов'язково відбувалося через існування чергувань I/E та E/A. Або по-іншому – чергування крайніх фонем у трикутнику виникає пізніше і лише через чергування суміжних голосних, яке виникає раніше. Формула дає підстави вивести наступні правила: 1. Якщо у корені якоїсь індоєвропейської мови існує у синхронії чергування **крайніх (основних) фонем** трикутника Хелвага, то обов'язково повинен був існувати або існує також варіант із середньою (перехідною) фонемою, сліди якого потрібно шукати у діахронії, у споріднених мовах чи діалектах, або ж у неспоріднених мовах, які запозичили цей корінь. 2. Якщо ж чергування крайніх фонем у межах одного кореня не існує, то первинна голосна фонема перебуває лише на початковій стадії своєї варіативності, і її